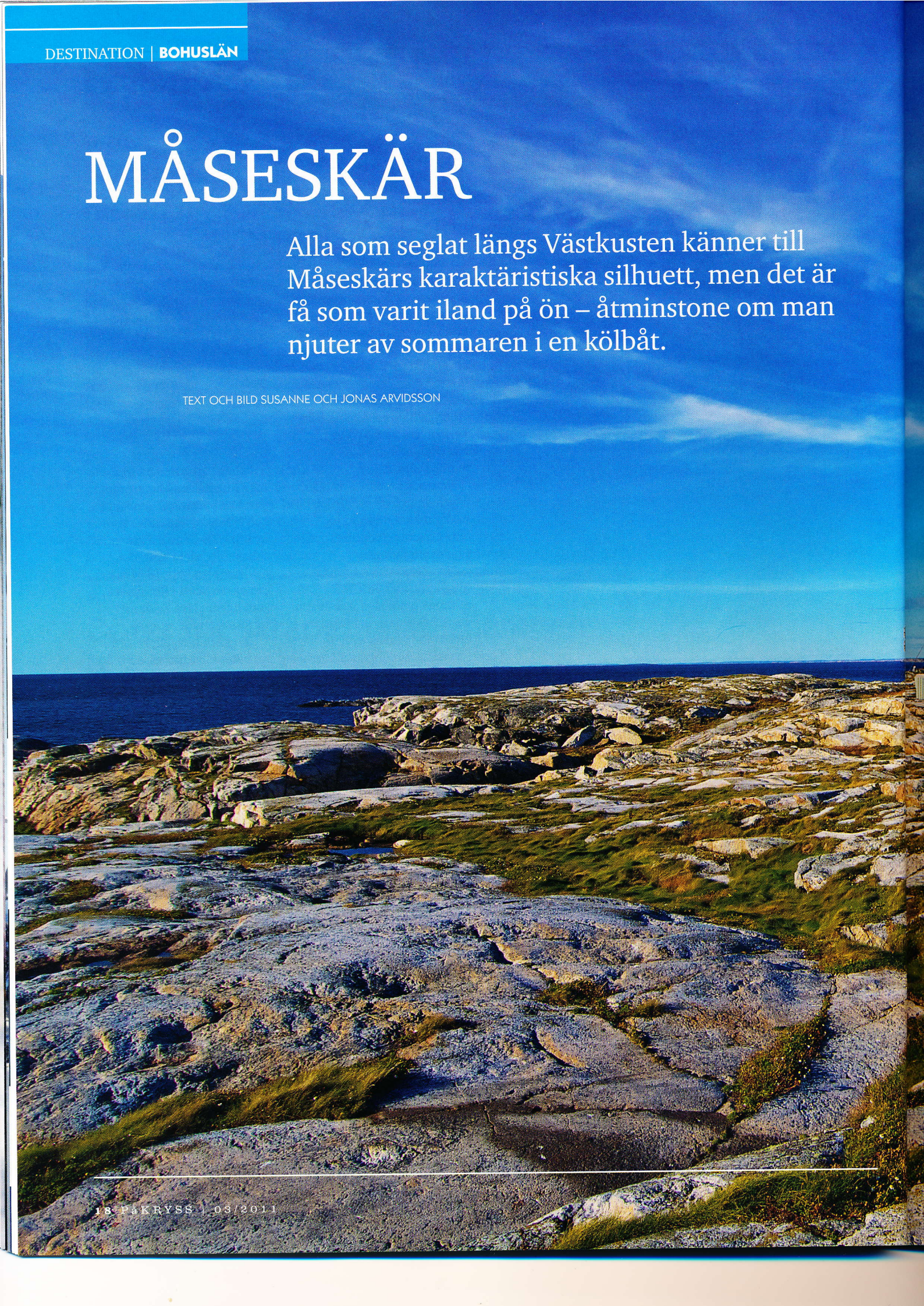

MÅSESKÄR

Alla som seglat längs Västkusten känner till Måseskärs karaktäristiska silhuett, men det är få som varit iland på ön – åtminstone om man njuter av sommaren i en kölbåt.

TEXT OCH BILD SUSANNE OCH JONAS ARVIDSSON

V I GJORDE
ETT FÖRSÖK
i början av
90-talet, men
gav upp efter
ett par bot-
tenkänningar
när vi när-

made oss hamnen på nordostsidan. Det skulle dröja ända till förra året innan vi kunde traska omkring på ön och det paradoxalt nog efter att ha paddlat dit i kajak. Det lilla båtlivet skall inte förringas!

Den första helgen i september förde med sig osannolikt fint väder. Vi hade planerat att sätta i kajakerna vid Stockens camping på Orust och hade en förhoppning att kunna utforska vikar och småöar på Hermanös utsida, vatten som inte är speciellt tillgängliga annat än i små farkoster och vid mycket lugnt väder. Väderprognosen såg lovande ut, så vi satsade på den mycket exklusiva tältplatsen på Fågelskär mellan Käringön och Måseskär. Paddlingen dit gick utan bekym-

mer. När tältet var uppsatt insåg vi att dagen ännu var ganska ung. En titt ut mot Måseskär genom kikaren antydde en relativt lugn överfart, så vi bestämde oss för att prova att paddla dit. En del av passagen är helt öppen för Västerhavet, men efter en knapp halvtimmes lagom ansträngning var vi äntligen framme vid Måseskär. Kajerna i den lilla hamnen är inte helt "kajakkompatibla". Vattnet inne i hamnbassängen var gråvitt och luktade ruttna ägg – helt stillastående vatten kan ge syrebrist även här på de yttersta öarna, men vi hittade en klipphylla inne i hamnen där vi kunde ta oss upp.

Det såg helt annorlunda ut när Nils Gustav von Heidenstam steg iland här den 4 augusti 1863. Han tillbringade hela den sommaren på Västkusten med att inventera lämpliga platser för fyrbygge för att göra sjöfarten säkrare på denna utsatta kuststräcka. Idén att bygga en fyr på Måseskär framfördes 1862 av sjömätaren Frans Facks, som arbetade många år i dessa vatten med att göra tillförlitliga sjökort. I

sin promemoria hänvisade han till en omfattande statistik över skeppsbrott, som med råge uppfyllde kraven för att området skulle anses som en skeppskyrkogård. Fartyg som kom från Nordsjön hade svårt att beräkna kraften i den Jutska strömmen, vilken sätter mot O/NO med 2 till 3 knop, så den döda räkningen visade ofta att man befann sig längre från kusten än man verkligen var. Fler angringsfyrrar var därför nödvändiga. Placeringen av en fyr på Måseskär var inte bara lämplig av nautiska skäl, närheten till Käringön och lotsstationen där var ytterligare en orsak.

Anläggningen av fyrplatsen kom igång sommaren 1865, men bygget av själva fyren hade startat tidigare på Eriksberg i Göteborg. Den färdiga fyren inspekterades och godkändes av von Heidenstam i början av juli, och monterades därefter ner i sektioner och fraktades ut till Måseskär. Den 44 man starka arbetsstyrkan ute på Måseskär hade allt färdigt den 18 september – inklusive bonings-

hus till fyrapersonalen, brunn och förrådsbyggnader.

Man hade bestämt att den nya fyren på Måseskär skulle ha ett fast rött sken, så att man lätt kunde skilja den från Hållö i norr och Carlsten (Marstrand) i söder. Vid denna tid hade man inte utvecklat klippapparaten. Fyrarna hade fast sken och då var man tvungen att hitta andra sätt att skilja dem från varandra. Färgen på ljuset var ett sätt, ett annat att anlägga dubbelfyrrar som på Nidingen. Fyrapparaten beställdes från Paris, men tyvärr levererades den med vita lanterninrutor och vitt lampglas. Det dröjde därför innan man kunde ta fyren i bruk eftersom man skyndsamt måste beställa nya, röda glas. Under tiden installerade sig fyrapersonalen – fyrmästare, fyrvaktare och fyrbiträde med familjer, och fick utbildning i fyrlysets skötsel. Den 8 oktober 1865 kunde rovoljelampen i lanterninen tändas för första gången, under överinseende av von Heidenstam och lotsdistriktschefen Reinhold Leuhusen. Enligt lotsarna på Käringön lyste fyr-

ljuset ”präktigt” med sitt röda sken, 35 meter över vattenytan. Det kunde ses på cirka 12 distansminuters avstånd vid klart väder. Händelsen rapporterades i både Handelstidningen och Göteborgsposten.

FYRTEKNIKEN UTVECKLADES snabbt vid denna tid. Redan 1887 utfördes den första uppgraderingen av fyrapparaten. Rovoljelampen byttes ut mot en fotogenlampa och man installerade en roterande linsapparat för att få ett vitt sken med tre blänk var trettionde sekund. Linsapparaten styrdes av ett urverk som drevs att ett 124 kg tungt lod som fick vevas upp var fjärde timme. Denna förbättring ökade lysvidden till 20 distansminuter. Nästa steg i utvecklingen kom 1904, då man installerade en luxlampa - en fotogenlampa med glödnät istället för den tidigare konstruktionen med en enkel veke. Detta ökade lysvidden väsentligt. En elektrisk lampa på 1000 W installerades 1950. Fem år senare konverterade man linsapparaten till att drivas

” Efter en knapp halvtimmes lagom ansträngning var vi äntligen framme på Måseskär. ”

OVAN: Den lilla hamnen på Måseskär. Kajakerna landades på en egen hylla.

av en elektrisk motor i stället för det tunga lodet.

När vi går upp från den lilla hamnen leder en gjuten gångväg förbi två sjöbodar upp till boningshusen och fyrarna. Allt ser mycket väl underhållet ut, men det finns inte längre någon bemanning här ute. Heidenstamfyren ersattes 1978 av en ny fjärrstyrd fyr tillverkad i plast, och då behövdes inte längre någon fast fyrpersonal. Måseskär är ju inte bara känt för sin fyr - alla som lyssnat på väderrapporterna i radion känner igen namnet - Måseskär Nidingen, västlig vind, 9 meter per sekund ... Väderstationen är fortfarande viktig och fram till 1998 avlästes den manuellt av fast personal här ute, men nu är även väderstationen automatiserad.

Det stora boningshuset byggdes för tre lägenheter i bottenplanet och två på övervåningen. Egentligen var det bara tre män som skötte fyren, men eftersom de var fast stationerade på ön bodde de med sina familjer här. Som mest var det 10 barn på ön och under

en tid fanns det både skola och skolfröken på Måseskär. Även om det inte är så långt in till Karingön kunde man inte lita på regelbundna leveranser av förnödenheter. Det var därför viktigt med visst självhushåll, inte minst för att få färsk mjölk till barnen.

PROMENADEN FORTSÄTTER förbi den kringbyggda gården till Måseskärs dominerande silhuett - Heidenstamfyren. Här mitt på ön är terrängen ganska flack, där olja (och senare fotogen) förvarades. Idag är den omvandlad till ett litet fyrmuseum. På väggen sitter ett skåp med nyckel till fyren. Har du tagit dig hit ut är det ett måste att klättra upp för spiraltrappan för att njuta av utsikten från plattformen. Du får en obruten horisont mot väster och ett panorama av öar in mot land, inklusive Karingön. Inne i fyren är allt i funktionsdugligt skick, inklusive den gamla linsapparaten och urverket som driver den. Det är givetvis inte gratis att underhålla den gamla fyren, så ett

bidrag i rovoljefatet tas tacksamt emot av Stiftelsen Rädda Måseskär.

Fortsätter man söderut på ön passerar man den nya fyren, mistluren i sin fackverksmast och väderstationen. Intressantare är dock det vita huset och kanonen längre söderut. Det är ju inte alltid god sikt längs kusten, så i början riggade fyrvaktaren upp en träställning med en gong-gong på berget för att besvara ljudsignaler från fartyg. Detta var både klumpigt och ineffektivt. Ljudet hördes inte mer än ett par hundra meter och då hade fartygen ofta hunnit gå på grund. Lotsdistriktschef Leuhusen blev uppmärksam på problemet. År 1873 fraktade man ut två kanoner för mistsignalering till ön, en modell man infört på Vinga fyra år tidigare, och ett kruthus byggdes. Tanken var att man skulle besvara signaler från fartyg med två tätt på varandra följande skott, så därför behövde man två kanoner. Även här gick tekniken snabbt framåt. Redan 1885 byggdes det vita maskinhus vi ser idag och man installerade där en koleddad ångmaskin med tillhö-

OVAN: Från plattformen runt lanterninen har man milsvid utsikt - här mot fyrvaktarbostaden, Karingön och Orust. TILL HÖGER: Oljeboden vid sidan om den gamla fyren är idag ett litet museum. Nyckeln till fyren finns i skåpet på väggen och man får gärna lämna ett bidrag i oljefatet för underhållet av fyren.

rande ångsiren. Man sprängde också en damm för att samla regnvatten till ångmaskinen. Eftersom det tog ett tag att elda upp trycket i ångpannan behöll man kanonerna, som avfyrades varje kvart, tills ångsirenen var redo att användas. Ångmaskinen ersattes 1916 av en förbränningsmotor och en av kanonerna fraktades bort 1925, den andra står fortfarande kvar vid sirenhuset.

När den nya fyren stod klar 1978 hade Sjöfartsverket inte längre någon nytta av den vackra gamla fyren. Stiftelsen Rädda Måseskär lyckades utverka att Sjöfartsverket skänkte dem en penningssumma motsvarande fyrens rivningskostnad, så med ideella krafter får vi förhoppningsvis se den välkända silhuetten på Måseskär under många seglingar till. De vakande ögonen är dock för länge sedan borta. ☹

UPPTÄCK MÅSESKÄR

Sista utposten mot väster.

Vid lugnt väder är kajak ett utmärkt färdmedel, men annars är det enklast att ta sig ut till och iland på Måseskär med hjälp av motorbåt. IF-båten som låg vid kajen när vi var där sticker drygt 1,20. Mer än så skall man nog inte försöka med utan mycket god lokalkännedom. Det finns inte många meter kaj i den lilla hamnen, så det är begränsad plats för gästande båtar. Vid goda förhållanden kan man ankra en stund i lä på insidan och ta sig iland med dingien. Närmaste gästhamn är Käringön, med utmärkta faciliteter. Den ligger inte längre bort än att man kan göra en utfärd härifrån med en liten motorbåt.

HEIDENSTAMFYRAR FAKTA

I mitten på 1800-talet var det fortfarande sällsynt med fyrar längs den svenska kusten. Nils Gustaf von Heidenstam, den blivande Nobelpristagaren Verners far, anställdes vid denna tid som ingenjör vid Lotsverkets fyr- och båkinrättning. Efter omfattande resor längs kusten lämnade han in sin plan för att åtgärda de brister för sjöfarten som blev allt mer uppenbara. Det kom också många klagomål från andra sjöfarande nationer. I planen för ett mera fullständigt fyrsys-

tem ingick byggandet av elva nya fyrar till den då enorma kostnaden av en miljon kronor.

Idén till sin öppna fackverkskonstruktion fick von Heidenstam vid arbetet med att bygga en fyr på Gotska Sandön. Han såg att förhållandena där inte medgav ett tungt stentorn, eftersom det skulle sätta sig i det sandiga underlaget. Lösningen blev istället en konstruktion i järn som förankrades med skruppälår i marken. För att skydda metallen gavs fyren en träbeklädnad,

men denna uteslöts vid senare byggen.

Det fina med von Heidenstams konstruktion var att man kunde bygga fyren helt komplett på en mekanisk verkstad, inspektera fyren och testa den, för att sedan plocka isär den i sektioner och frakta ut den som ett jättemekano till den utvalda och iordningställda platsen. Metoden var snabb, enkel och billig, och den underlättade väsentligt byggandet på otillgängliga platser långt ute i skärgården. Metoden

var inte helt ny, engelsmännen var före även här och von Heidenstam hade sett den under en resa i Skottland, men han utvecklade konstruktionen så pass att han fick patent på den.

Under 1860-talet byggde von Heidenstam tre fyrar på Västkusten: Måseskär (1865), Väderöbod (1867) och Pater Noster (1868). Väderöbod revs 1967 och de två andra har genomgått omfattande renoveringar under senare år. Fördelarna med von

Heidenstams konstruktion är uppenbara, men det finns en rejäl hake – järn rost! Det visade sig efter ett tag att underhållskostnaderna blev stora, särskilt på Västkusten där saltmättade vindar gjorde att fyrama rostade snabbare än på Ostkusten. Måseskär och Pater Noster har räddats till eftervärlden, förhoppningsvis många år till, genom frivilliga insatser i föreningarna Rädda Måseskär respektive Rädda Pater Noster. En mycket lowvärd kulturgärning.

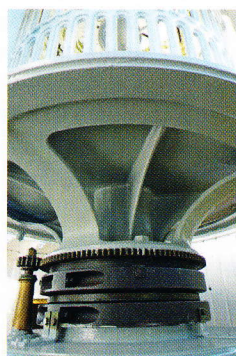
Utsikt inifrån lanterninen.

Urverket till linsapparaten.

Sista stegen upp.

Drivningen av linsapparaten.

Spiraltrappan.